

Bortom tillväxten

[singlepic id=333 w=583 h=387 float=left]

Finanskris kan föra oss närmare ett hållbart samhälle. Den globala krisen beskrivs som ett hot mot välfärd och utveckling. Men den kan lika gärna ses som en möjlighet. Krisen är en historisk chans att reformera en ohållbar ekonomisk modell.

Text: Mattias Hagberg | Bild: Jens Lennartsson | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 3 2011](#)

Just nu finns bara en punkt på makthavarnas dagordning – ekonomin måste få fart, tillväxten måste fortsätta. Den djupa globala nedgång som världen nu upplever visar i blixtbelysning hur ensidigt vårt samhällsbygge har utvecklats; ständigt ökad produktion och konsumtion är alltings mål och medel.

Jag gör en enkel undersökning. Jag läser morgonens tidningar, ser på tevenyheter och lyssnar på radion, och varje gång ordet tillväxt dyker upp gör jag en markering och skriver ner meningen det förekommer i. Mitt papper är snart fullklottrat med anteckningar om den "nödvändiga tillväxten", om tillväxt som förutsättning för satsningar på allt från miljö till omsorg. Men också anteckningar om det omvända; god kultur skapar tillväxt, bra skolor skapar tillväxt, bra miljö skapar tillväxt. Ekonomisk tillväxt är såväl mål som medel, alltings början och alltings slut.

För drygt åttio år sedan satte sig den brittiske ekonomen John Maynard Keynes ner och skrev en essä om framtidens ekonomi. Han försökte föreställa sig det samhälle som hans barnbarn skulle leva i. Utifrån det enkla antagandet att produktiviteten i det industriella samhället skulle fortsätta att öka, drog han slutsatsen att hans barnbarn skulle leva i en tid av lättja. I framtiden skulle alla materiella behov gå att tillgodose med bara några få timmars arbete per dag.

Därför gällde det att förbereda sig mentalt på denna nya epok

i mänsklighetens historia – det gällde bland annat att lära sig att inte bli uttråkad i en tid av överflöd.

På ett sätt fick John Maynard Keynes rätt. Sedan han skrev sin essä 1930 har produktiviteten ökat enormt. Vad han inte kunde förutse var att själva produktivitetsökningen, tillväxten, skulle bli ett mål i sig.

Den moderna ekonomin har trasslat in sig i ett svårlöst problem. Å ena sidan är den ekonomiska tillväxten ohållbar. Den leder oundvikligen till massiv miljöförstöring, en miljöförstöring som riskerar att undergräva hela vår existens. Å andra sidan är nolltillväxt oundvikligen förenat med ekonomisk kris och arbetslöshet, precis så som vi mött dem under det senaste året.

Inför detta dilemma väljer de flesta politiker, debattörer och andra opinionsbildare att blunda, alternativt att anamma en populär modern myt: föreställningen om decoupling, det vill säga uppfattningen att ekonomin efterhand avmaterialiseras och därmed blir allt mindre miljöbelastande. I teorin är det en vacker tanke. I praktiken har det sällan eller aldrig inträffat.

Så vad göra?

Tittar man sig runt bland svenska makthavare och opinionsbildare upptäcker man inte särskilt många som är sugna på att diskutera saken, särskilt inte i tider av ekonomisk oro, och absolut inte i den politiska toppen. Inom Alliansen är dilemmat en ickefråga, ett problem som man desperat försöker att tiga ihjäl samtidigt som man gladeligen satsar på Tillväxtverk och Globaliseringsråd för att öka farten i ekonomin. Hos socialdemokraterna lyfter man stolt fram ordet tillväxt så fort man får chansen.

Nej, hos den svenska offentligheten finns inte mycket att hämta. Där har man effektivt sopat de riktigt stora framtidsfrågorna under mattan. Få vågar debattera hur vi skall leva i en värld med växande befolkning, knappa resurser och accelererande miljöproblem.

Som tur är finns det politiker i vår omvärld som vågar vara radikala. Och kanske inte alltid de politiker som man föreställer sig. Mitt under den förra ekonomiska krisen, i februari 2008, tillsatte Frankrikes president Nicolas Sarkozy en kommission som skulle utarbeta alternativ till dagens mått på ekonomisk framgång. I kommissionen ingick bland andra den indiske ekonomen Amartya Sen och den amerikanske ekonomen Joseph E. Stiglitz, som båda under många år intresserat sig för denna fråga. Resultatet blev rapporten *Mismeasuring Our Lives – Why GDP Doesn't Add Up*, som kom 2009 och som är en kritisk uppgörelse med vår moderna ekonomi.

Ungefär samtidigt släppte den brittiska regeringens hållbarhetskommission, tillsatt av dåvarande premiärminister Gordon Brown, rapporten *Prosperity Without Growth*. Bakom rapporten stod Tim Jackson, professor vid Surreyuniversitetets center för miljöstrategier. Tim Jacksons rapport blev snabbt en bibel för världens tillväxtkritiker.

Det intressanta med dessa rapporter är att de vågar ställa in siktet på frågor som många i den svenska offentligheten skulle avfärda som naiva och utopiska. Istället för att bara lyfta alternativa ekonomiska modeller eller alternativa energi- och konsumtionsmönster lyfter de samhällets grundläggande ideologi. De betraktar tillväxten som en överideologi som sätter ramarna för vårt sätt att tänka och frågar sig om det inte är dags att byta ideologi och på så sätt få samhällsförändring på köpet.

Tillväxt är starkt kopplad till begreppet BNP, bruttonationalprodukt. Som ett mått på ekonomisk aktivitet i ett samhälle fungerar BNP utmärkt. Men, som påpekats många gånger, missar BNP en massa väsentliga delar av livet, till exempel hushållsarbete, värdet av fritid, jämlikhet, god miljö och känslan av trygghet och välbefinnande.

Det som är intressant med de senaste årens internationella diskussion om tillväxt är att den så tydligt fokuserar på vägar framåt, på alternativa sätt att mäta välstånd. Det

handlar med andra ord om det moderna samhällets misstag att sätta tillväxten som ett överordnat mål för samhället.

Amartya Sen och Joseph E. Stiglitz talar i *Mismeasuring Our Lives* om "livskvalitet" istället för om BNP och tillväxt. Och Tim Jackson talar om välstånd istället för tillväxt och definierar välstånd som våra möjligheter att "blomstra" som människor.

Framför allt Amartya Sen och Joseph E. Stiglitz är föredömligt tydliga när de utformar sitt alternativ. De vill helt enkelt skapa ett statistiskt tillförlitligt mått på livskvalitet som kan utmana BNP. Ett sådant mått bör enligt Amartya Sen och Joseph E. Stiglitz bygga på människors känsla av tillfredsställelse, eller lycka om man så vill; på uppgifter om hälsa, utbildning, socialt kapital, politisk frihet och ekonomisk och social trygghet; på uppgifter om människors jämlikhet, eftersom jämlikhet visat sig vara en förutsättning för trygghet och livskvalitet; och på uppgifter om miljö.

Amartya Sen och Joseph E. Stiglitz visar också hur viktigt det är att kunna bryta ner denna statistik på individnivå, annars riskerar statistiska generaliseringar att dölja stora skillnader i livskvalitet mellan olika människor och olika grupper.

Med livskvalitet i fokus blir det till exempel tydligt att USA är ett "fattigt" land. Visst har USA en hög produktivitet och en extremt hög materiell konsumtion, samtidigt blir landet allt otryggare, allt mer ojämlikt och befolkningen allt sjukare.

Jämför man till exempel Frankrike och USA, som Amartya Sen och Joseph E. Stiglitz gör, ser man att Frankrike halkat efter USA när det gäller tillväxt, men att USA samtidigt halkat efter Frankrike när det gäller livslängd. Bara för att ta ett exempel.

Amartya Sen och Joseph E. Stiglitz arbete har först och främst gått ut på att hitta alternativa mått som kan utmana begreppet BNP. Istället för att bara mäta ekonomisk aktivitet vill de flytta fokus till andra delar av samhället och andra delar av

livet. Andra forskare har velat gå ett steg längre och inte bara mäta sådant som hälsa och välbefinnande utan även göra dessa till själva grunden för samhället.

Den enskilda person som framför allt förknippas med det här perspektivet är den amerikanska filosofen Martha C. Nussbaum. Hon har i bok efter bok argumenterat för att våra dominerande idéer om utveckling, framför allt kopplade till just begreppet tillväxt, ignorerar några av våra mest grundläggande behov som människor – värdighet och självrespekt.

I mer än tjugo år har hon jobbat med en alternativ modell för att mäta mänsklig och samhällelig utveckling. Dessa tankar har hon nu samlat och populariserat i en ny bok, *Creating Capabilities – The Human Development Approach*.

Istället för att utgå från statistiska mått har Martha C. Nussbaum och hennes kollegor utgått från frågeställningen: Vilka möjligheter har människor att förverkliga sig själva som människor?

Samhällets uppgift är enligt Martha C. Nussbaum att skapa möjligheter för alla människor att utveckla sin fulla potential. Så fort en människa begränsas har samhället misslyckats. I Martha C. Nussbaums värld skall alltså alla ha möjlighet att utnyttja sin fulla kapacitet som människor.

Martha C. Nussbaums utgångspunkt är den biologiska kroppen. Alla människor är, först som sist, biologiska varelser med behov och förmågor. Samhällets grundläggande uppgift är att tillgodose dessa behov och ge oss alla möjlighet att förverkliga oss själva.

För att ge denna tanke konkret kraft har Martha C. Nussbaum och hennes kollegor utvecklat en lista med rättigheter, en sorts fördjupning och utvidgning av FN:s deklaration om mänskliga rättigheter. Denna lista är tänkt att fungera som ett slags grundläggande dokument, en värdegrund, om man så vill.

Martha C. Nussbaums lista, så som hon utformat den i sin senaste bok, innehåller tio punkter:

1. Att kunna leva ett mänskligt liv av normallängd ända till slutet, inte dö i förtid.
2. Att kunna vara vid god hälsa, inklusive reproduktiv hälsa, få näringsriktig mat, ha tak över huvudet.
3. Att kunna röra sig fritt från plats till plats. Suveränt kunna bestämma över sin kropp, gå säker för övergrepp, också sexuella och även som barn, ha möjlighet till sexuell tillfredsställelse och välja om man vill ha barn eller ej.
4. Att kunna använda sina sinnen, tänka och resonera – och göra detta på ett sant mänskligt sätt; som grundlagts av en lämplig utbildning som innefattar, men absolut inte begränsas till, läskunnighet och grundläggande matematisk och naturvetenskaplig skolning. Att kunna använda sin fantasi och sitt tänkande till att begrunda egna erfarenheter och i olika form fritt uttrycka sig genom eget skapande på religionens, litteraturens och musikens område. Att kunna använda sitt eget intellekt, både i politiskt och konstnärligt syfte, inom ramen för en garanterad yttrandefrihet, och att fritt kunna utöva sin religion. Att kunna söka efter livets djupaste mening på sitt eget sätt. Att kunna ha njutbara upplevelser och undvika onödig smärta.
5. Att kunna ha relationer till saker och individer utanför sig själv. Att kunna älska, sörja, längta, känna tacksamhet och berättigad vrede, slippa få sin känslomässiga utveckling fördärvad av övermäktig fruktan och oro, eller genom traumatiska upplevelser av missbruk eller förbiseende.
6. Att kunna utforma en föreställning om det goda och kritiskt reflektera över hur det egna livet skall levas.
7. Att kunna leva tillsammans med andra och förhålla sig till dem, vara lyhörd och visa omtanke, delta i olika former av social interaktion, att kunna sätta sig in i andras situation och hysa medkänsla för dem, att kunna ha sinne för rättvisa och att kunna knyta vänskapsband. (Genom att man försvarar institutioner som skapar och

bevarar sådan samhörighet samt genom att man försvarar föreningsfriheten och den politiska yttrandefriheten). Att kunna ha den sociala bas som krävs för självrespekt och slippa förödmjukelse, att bli behandlad som en person med samma värde som alla andra. (Det innebär, som ett minimum, skydd mot diskriminering på grund av ras, kön, sexuell läggning, religion, kast, etnicitet eller nationellt ursprung. I yrkeslivet innebär det att kunna arbeta utifrån meningsfulla relationer med arbetskolleger, baserade på ömsesidig förståelse.)

8. Att kunna leva med omsorg om och i relation till djur, växter och natur.
9. Att kunna skratta, leka och njuta av fritidsaktiviteter.
10. Att ha rätt till politiskt deltagande, att kunna delta i beslut som styr ens eget liv, till skyddad yttrande- och föreningsfrihet. Att kunna inneha egendom, inte bara formellt utan även ifråga om reellt utnyttjande, att ha rätt att söka arbete på samma villkor som andra, att slippa utsättas för oberättigad husrannsakan och utan grund sättas i fängsligt förvar.

Såväl Martha C. Nussbaums som Amartya Sens och Joseph E. Stiglitzs arbeten bär på ett löfte. Bara genom att förändra våra grundläggande mått på framsteg och bara genom att förskjuta fokus från ekonomi till människor förändras våra föreställningar om samhället.

Det kan tyckas som en självklarhet att människors lycka och välbefinnande alltid skall stå i centrum för politik och samhällsutveckling. Men i en tid där ekonomisk tillväxt blivit en alltid närvarande överideologi är det lätt att människorna glöms bort när bruttonationalprodukten skall fås att växa.

mattias.hagberg@textverk.se

Läs vidare

Tim Jackson, Prosperity Without Growth (2009).

John Maynard Keynes, The Economic

Possibilities of Our Grandchildren (1930).

Martha C. Nussbaum, *Creating Capabilities – The Human Development Approach* (2011).

Amartya Sen m.fl., *Mismeasuring Our Lives – Why GDP Doesn't Add Up* (2009).